

РАДИВОЈЕ БОЈОВИЋ

**КЊИГА ИЗВЕШТАЈА СА ГРАНИЦЕ ЗАПАДНОМОРАВСКЕ
ДИВИЗИЈЕ ЗА 1876. ГОДИНУ**

Радивоје Бојовић
УУ 32000 Чачак
Народни музеј

UDK 35.077.7 (497.11)

У штабу Западноморавске дивизије у Чачку из рада обавештајне службе уочи Првог српско-турског рата настала је „Књига извештаја са границе за 1876. год.” Вођена је као протокол копија са елементима деловодника два месеца, од 16. априла до 20. јуна. Већина докумената преписана је у целини или опширним изводима.

Рукопис има 16 листа димензија 21 x 34,1 цм. Свеска је формирана повезивањем осам табака канцеларијског папира. У исцртане рубрике на првих 11 страна унети су љубичастим мастилом изводи из 50 извештаја. Поред механичког оштећења насловног, на осталим листовима видљиве су промене од влаге.

У штаб Западноморавске дивизије извештаји су стизали из неколико пунктова: са Рашке (15), Јавора (8) и Ужица (27). Садрже податке о пограничним инцидентима, покретима трупа, транспортима оружја и хране и инжињеријским радовима на турској страни. О збивањима у зони српско-

турске границе на Јавору своје извештаје су поднели и капетани Петар Борисављевић и Михаило Илић. У преписци је, поред официра, учествовао још само начелник студеничког среза Петар Поповић.

Податке у књигу су уносила три писара. Од 2. маја 1876. протокол је водио генералштабни капетан Михаило Илић (Јагодина, 1845 – Василијин врх, 1876). Уочи рата распоређен је на генералштабне послове у Западноморавској дивизији пошто се од избијања устанка у Херцеговини налазио на граници ужичког округа. Поред рада на припремама за мобилизацију и концентрацију војске организовао је обавештајну службу. На њега се односи и једна вест из јуна 1876. да је отишао „један штабни официр на Рашку” да пребаци пушке острагуше у Стару Србију.¹

Прикупљање података о турским покретима у рејону Сјенице и Нове Вароши капетан Илић поверио је поручнику Раду Гргуровићу, али овај није успео да организује ухођење непријатељске територије. Обавештајну мрежу успоставио је Ранко Аранђеловић, телеграфиста са Јавора.² Вести добијене од сјеничког трговца Николе Шаранца надовезују се на последњи извештај са Јавора поручника Гргуровића од 20. јуна 1876, примљен у команди дивизије у Чачку.

Документ је приређен за штампу уз минимално исправљање ортографских недоследности и примену логичне интерпункције. Скраћенице су разрешене дописивањем у угластим заградама.

КЊИГА ИЗВЕШТАЈА СА ГРАНИЦЕ О НЕПРИЈАТЕЉУ [ЗА 1876. ГОД.] ЧАЧАК, 4. IV – 8. VI 1876.

текући број; дан примања извора; какав је извор; шта је јављано; примедба (награде или тако што)

1, 4.4. [18]76, *Пошторуч [ник] Стојковић³ с Рацке, дейеша № 43.*

Сад ми дође рапорт са Голице караул [е] да су ноћас око 50 Турака са једним официром опколили бусак испод Голице и кад је јутрос свануло припуцали на исти са свију страна. На пуцањ овај потрчали су стражари са Голице упомоћ и кад су били поред куле турске, Турци су пуцали на њих и спречили им долазак до бусака. На овај пуцањ пушака они Турци што су опколили бусак побегли су на њину страну. Погинуо и рањен није нико. Буљубаше ми јављају да стражари хоће да оставе карауле, ако им се помоћ не придода. Молим за упутство.

2, 5.4. [18]76, *Бригад [ир] ужички њ. Борисављев [ић],⁴ дейе [ша] шифро- [вана] № 1495.*

1. „Са Западне Мораве”, „Застава”, бр. 85, Нови Сад, 9/21. јун 1876, стр. 4.

2. Д. Петровић, „Дневник из Другог српско-турског рата 1877–1878. године”, „Ратни дневници”, књ. 1, пр. Р. Бојовић, Чачак, 1996, стр. 158. У прилогу је објављена белешка о српској обавештајној служби на Јаворском фронту 1876.

3. Димитрије Стојковић, поручник.

4. С. Исаковић, „Пуковник Петар Борисављевић”, „Службени војни лист”, бр. 14, Београд, 18. април 1887, стр. 381–386.

Начелник ср [еза] ариљског и оvd [ашњи] окруж [ни] начелник јављају: „Кмет општинс белоречке јавља да су 3. овог месеца виђени у Муртеници Турци у већој множини и то удан.“ Ја сам наредио да официр одмах изиђе, опколи и похвата, побије.

3, 10.4. [18]76, Ком [андант] уж [ички] Борис [ављевић], шифре.

Ком [анданту] дивизије. Бумрукција и надзиратељ јавор [ски] јутрос (10) депешом јављају: „Турска војска од среде непрестано долази у Сеницу. Не чује се да даље одлазе. Осем тога чује се да долазе велики топови у Сеницу. Овог часа поуздано дознадосмо да у Кладницу долази вечерас Али Драчи, давно познати тур [ски] зликовац, са 800 војника. Од путника дознадосмо из ових крајева гомилама турске фам [илије] беже у унутрашњост Турске. Достављам ово. Молим за упутство.

(Да иде сам на Јавор ради извештаја).

4, 10.4. [1876], Деј [еша] са Рацке Дим [ијрија] Сјојк [овића] йош [йоручника].

Данас 10. ов[ога], подне, гађали су 5 турских стражара Настаса Вуковића и другог једног стражара и земљорадника на орању поред реке. Стражару пробили гуњ.

5, 8.4. [18]76, През [идијално] с Рацке од оф [ицира] Сјојковића.

Пуцали Турци (међу њима 1 низам) на наше стражаре кад су ишли у дрва (на Аништу).

6, 9.4. [1876], Из Уж [ица] од Борисав [љевића].

По достави потпор [учника] Р [ада] Гргуров [ића]⁵ између 5. и 6. овога 40-50 Турака пуцало се са нашим стражарима међу карау [лама] Осм [ан] п [ашино] бр [до] и Ст [упска] ч [есма], но устукли натраг пред гомилом нас и сељака (било дошло).

7, 9.4. [1876], Из Уж [ица] од Борисав [љевића].

Директор мокрогор [ски] од 2. овога писмом јавља да су Турци једноме нашем (Јов [ану] Спасој [евићу]) са стада отерали извесни број стоке. Турски се војници са карауле егзерцирају близу карауле столицке.

Начели [ик] ср [еза] Златиб [орског] писмом од 8. јавио да су Турци установили чете од 5-6 б [ашибозука] за испад на нашу границу. Ови су гласови толико поплашили људе да су између 5 и 6. ов[ога] чак чували и стражу. У Сјеништима учинили неку крађу.

8, 11.4. [18]76, Борисављ [евић] са Јавора.

„Приспех овде. Стање је обично. Али Драга није дошао у Кладницу него веле у Сјеницу и главни је старешина над башибозуцима. Тешики шойови нису дошли у Сјеницу но лаки, а веле доћи ће из Н [овог] Пазара. Српске породице прелазе по неки овамо (данас три прешла), а за њине породице што смо јавили, то су оне из Берана, опште Херцеговине и Црне Горе што иде у унутр [ашњост] Турске. Војска им долази и пролази, но нешто и она је попунила одлазећу из Сјенице.

(Да се врати наређено му).

9, Кајеџан Сјојан и Дим [ијрије] Сјојков [ић]; која је наша нумера: № 194.

Каже поуздан Србин да се у Буковику, планини близу наше границе, скупља гомила турск [их] солдата под видом бегунаца са бојишта херцеговачкога. Ово може да је тур [ска] скривена намера или да овим четама нападају на наше границе и пљачкају их или да буду помоћ у времену могућег сукоба нашег и турског. Они ноћу силазе по селима и храну односе. Срби онамошњи, то јест око Буковика тајно траже оружја да купе да се од одметнутих Турака бране. Овдашњи трговац Каранов [чанин] пита сме ли им таково продати.

5. А. Милојевић, „Раде Гргуровић пешадијски поручник“, „За отаџбину“, Београд, 1904, стр. 354–356.

10, 13.4. [1876], *Од каи [ејшана] Ник [оле] Сјојан [овића] засјуи [ника] бриџ [адноџ], № 1607.*

Малочас јавно ми начел [ник] ср [еза] златиб [орског] да су од неког доба учестали напади Турака на наша погран[ична] села Сјеништа, Доброселицу, Јабланицу, Завојницу (?) те их робе и чине квар, а осим тога да се из дана у дан виђају све веће гомиле где туда тумарају. Стога молим вас итд.

(Кап [етан] Борисав [љевић] кад дође нека наређује – казна).

11, *Борисављ [евић], № 77 шифре.*

Нач [елник] ср [еза] ариљ [ског] јавља ми да су 60 Тур [ака] башибозука 31. ноћу напали на нашу границу и убили Танасија Матовића у Ојковици, отерали му 44 оваца, 13 гов[е]ди и 3 коња. Јуче на ноћ око 2 сах [ата] ноћу 8. до 159 Турака напали на караулу Трудово, стражари их дочекали и одбили (а ово је јављ [ено] мин [истру] – бриг [адир] наред [ио] војн [ици] 1 кл [асе] да чувају).

Задоцњено написано.

12, од 3. ов [ог], *През [идијално] Борисав [љевић].*

Јавља ариљ [ски] капет [ан] да су 30. нап [али] Тур [ци] на караулу Витлиште на Цвети, но покушај добро одбијен. Томе је узрок сама т [урска] власт, која јавно сазивље и упућује угурсузе на границу итд.

Бригадир захтева да приближи својевољ [це] наше граници (којих имаде 461).

13, од 10.4. [18]76, *Г. Дим [ишрије] Сјој [ковић], през [идијално].*

Прошао границу свуда и издао налог да се не изазивље сукоб. Има изгледа као да су Турци ради изазвати га. Наши Срби не смеду око границе њиве обделавати. У сукобу на Аништу убијен Алил бег спах [ија] из Пазара.

Око бусака (види бр [ој] 1) нађено више чаура од војн [ичких] пуш [ака] турских. Предлаже да се у интересу неутр [алности] поставе по двојица надзиратеља сигурна на по 2 карауле.

14, 10.4. [18]76, *Нач [елник] сјуден [ички] П [ејшар] Појовић, приватно.*

Мехмед-ага Ђаца још је командант на својој старој линији. Његов је штаб у Сјеници. У граду новопазарском има свега 40 топова: 2 непокретна, 2 авантопа и 36 танких дугачких што их 4-6 коња вуку. У касарни има 6 топова што се остраг пуне.

Овде војске од неког времена никад више од 2 табора нема. Нису прављени никакви нови шанчеви нити на њима намештани топови.

У Митровици нема никаквог топа, нити шанца, само 1 табор низама размештен обично по срп[ским] кућама. У Сјеници је војска сваки час у промени те због тога и њен се број не може сазнати.

15, 18.4. [18]76, *Борисављевић, дејецца шифров [ана], Пов [ерљиво] № 29.*

Дознао је да нешто турске војске долази у Сјеницу и Митровицу, а нешто да пролази и за Беранију.

16, 20.4. [18]76, *Борисављевић приватн [но] сјроводи писмо арх [имандрини] Прокојија.⁶*

У недељу 18. 4. дошли су код мене из Чајнича, из Херцеговине, 2 трговца, Хаџи Гавро и Риста, брат Гаврин и казаше:

1. Да су Турци страшно поражени са бит [ком] у Дузи од 1, 2 и 3. текућег месеца.

6. Прокопије Бујишић, архимандрит манастира Бање.

2. Позвали су упомоћ Турци крајишници Сарајлије, а ови одговорили да [ће] чекати у Сарајеву па шта их снађе.

3. Показује се жеља за предају, но се боје преваре.
4. Прикупили сву редифу и послали у Херцеговину и Краину.
5. Обећавају војницима по 100 гр[оша] месеч[но] па их лажу.
6. Уопште је овладао страх, а још притом и оскудица.

17, 20. 4. 1876, Начел [ник] сѣуденич [ки] П[ейшар] Појовић приватн [н]о.

Турска је ударила „нашеи на вилајет” – на сваку пореску главу по 250 гр[оша] ч[аршијских], али сиротиња не да него богаташи.

Војске по касабама има као и пре што је јављено. Кроз села свуда крстаре по 50 низама са по 1 заптијом. Оваквих одељења има већ и по планинама. Малесија и Ђаковица одрекла је примање новог оружја.

У Пазар дошло је јуче 300 низама ђецака, а нешто мање и коњаника.

18, 25. 4. [18]76. год., Борисављевић, № 1824.

23. о [вог] м[есеца] око 5 сати поподне обилазила су 2 наша стражара границу са карауле Одвраћенице пут к [араули] Грмичку и у том путу дочекали су их баш на граници око 15 Турака и оборили вајру и убили на месту сѣражара Радована Боровића из Дајића.⁷

19, 27. 4. 1876, Борисављевић, № 1856 (читати прво текући број 20 па онда овај 19).

1. Јуче око 5 сати ударили Турци на караулу Округлицу, али никаква вреда.⁸

2. Са Јавора приватан телеграм од телегр [афисте]: „Истина је да је се војска из Колашина и Берана вратила у Сјеницу са Командар-џашом.” То је онај чувени Мехмед-Алија за кога сам чуо да је отишо у Колашин. Даље онај џаша што јавих да иде ради осматрања ђоложаја на Јавору долазио је из Кладнице до Лепојевића и ту је на једном брду провео 2 сата бележећи. Ближе није дошао.

3. Чујем приват [но] да су Турци страшно потучени и разсељавају се Колашинци нашој граници и у унутрашњост даље. У Плевљу и Пријеполу нигде Турчина нема, али је у Сјеници и Новој Вароши још она посада пређашња и у Сјеници као да је нешто војске дошло и посаду увећало.

20, 28. 4. [1]876, Борисављевић, № 1901 шифра.

Са Јавора имам извешће да има у Сјеници 7 џабора. Од њих један ради друм к Јавору раздeљен по 24 шиљбока: код ђуприје на Вапи под Лупоглавом, код Белог Камена, на путу к вароши с ове стране Увца. Двој [а]ко пут к вароши и Јавору и у Брозима с оне стране Кладнице, као страже од нас и праве пут војници и пионири. Чује се да би неки Ферих паша изишао с њима, али га депеша задржала. Веле да ће још један џабор изићи да похитају, да ће извести војску и топове и да ће нападати до 4 дана – изићи у село Лепојевиће до границе и говоре да нападну са Ограђеника и Тисовице уједанпут. Наредио сам да се пази и јавља, а г. Гргуровићу да иде, види, јави и шта треба у малом и сам нареди.

21, 4. 5. 1876, Генер [алишабни] кајетш [ан] Мих [аило] Ник [оле] Илијћа⁹, извештај са границе.

7. Н. Живковић, („Гранични сукоби у Старом Влаху првом половином 1876. године”, Зборник радова Народног музеја, књ. XI, Чачак, 1981, стр. 172, 173, објавио је извештаје Начелства округа ужичког од 9. и 12. маја 1876. о погибији стражара на Одвраћеници.

8. Н. Живковић, н. д, стр. 173; „26. овог месеца око пет сахата после подне ударили преко 100 Турака пешака и коњаника на Округлицу између дубљанске и гумничке карауле.”

9. П. Борисављевић, „Принос биографији погн. мајора Илијћа”, „Ратник”, св. 8, Београд, 1879, стр. 400–405; П. Борисављевић, „Михаило Илић мајор”, „Исток, народни календар за преступну годину 1880”, Београд, 1879, стр. 158–163.

У свези мојих извештаја од 3. ов [ог] м [есеца]¹⁰ учтиво спроводим команданту мој извештај о резултату мојих посматрања са наше границе у Турској и о покретима преко границе.

Са карауле Крњаче посматрањем прегледао сам турски положај на „Дугој пољани”, на друму међу Пазаром и Сјеницом. Тај је положај на јужноме продужењу ниске голетне косе, која иде с Голије у Турску. Она је зато да држи и брани свезу међу оба поменута места итд.

Турска војска још није никакву иницијативу изјавила, осем што је по друму пазарско-сјеничкоме било покрета, итд. Даље дознао сам:

1. *На Дубињу* пола сата од Сјенице (на друму пазарском) направили су овога пролећа врло тврд шанац, налик на онај о коме сам у једном рапорту прошле јесени помињао.

2. *На Пећи* на друму сјеничко-јаворскоме, који је раније рађен и по казивању казаматиран.

3. *На Ђућу варошкоме* опет шанац, али не тако јак.

Итд., прочитати извештај.

22, 5. 5. 1876, *Борисављевић, № 2062 шифра.*

Синоћном депешом са Јавора јављају ми: „Турци продужују грађење пута. Кладницу су прошли, радиних 300. Један табор ономад отишао из Сјенице у Н [ови] Пазар и сад у Сјеници има 8.000 војника. У недељу дошла још многа муниција, смештају је у памију. Говори се да ће војска изићи на Јавор кад се пут сагради.”

23, 6. 5. [18]76. год., *Борисављевић, ѿверљ [иво] № 38, шифра.*

Са Јавора депешом синоћ јављају: „Источно од Сјенице на ново направљеноме шанцу на Дубињу има 6 ѿвојова ѿзадњи, које 6 коња вуку; 4. текућег месеца избачена су 3 пробна метка из једног к Беломе Камену. Сам Командар-паша ишао је на Суви брег да гледа докле ће у нашу страну дотеривати. Први метак паде на даљини 45 минути, други 30, а трећи још мање. То их је јако несвеселило јер су се надали да ће 2 сахата терати. Јуче опет отишао један табор у Пазар, а говори се из Пазара да су у Румелију отишли 4. Пут су начинили до Лепојевићског поља. Кажу да је у недељу излазио *миралај* на Ограђеник и гледо положај.

24, 10. 5. [18]76, *Борисављевић, № 2220 шифра.*

С Јавора ми се јавља да су прексиноћ на 2 сата пред зору 40-50 Турака ударили на Тисовицу. Једни су опколили стражару, а други кућу Миладина Басарс и сав мал његов до 30 говеди и до 200 комад [а] коза и оваца запљенили и побегли у Турску низ реку Тисовицу. Никаквог вреда стражарима није било, а за Турке се незна.¹¹

25, 12. 5. [18]76, *Борисављевић, № 2257, шифра.*

С Јавора. С поуздане стране дознадосмо да је у Митровици пре неки дан *донеџо* жељезницом 6000 ѿвара муниције. У недељу су Срби из Н [ове] Вароши однели у Вишеград 700 товара муниције. У Сјеници сада има 6 ѿабора, 6 велики и 20 мали ѿвојова.

26, 12. 5. [18]76, *Борисављевић, службено, шифра.*

Добих вест са Јавора да је *Синан Ђукић, Турчин* из Богути сјеничке нахије дошао до границе са женом и 5 деце. Моли да га примим као и друге бегунце у Србију од турског зулума. Он има 8 кућа породице и још пре су сви питали дали смеду у случају

10. Н. Живковић, н. д, стр. 174. У писму команде Западноморавске дивизије начелнику Округа ужичког од 3. маја 1876. помиње се извештај капетана Михаила Илића о стању путева у околини Ивањице.

11. Н. Живковић, н. д, стр. 176.

нужде прећи овамо. Наредио сам да се прими и уљудно у Ивањицу са породицом спроведе и власти преда.

27, 15. 5. 1876, *Борисављевић, службено.*

С Јавора јавише ово: На Дубињу, ће Турци праве нов шанца, у квадрату једна страна износи одприлике 700 кор [ака]. Ту се подижу неке велике зграде и две су већ готове. Турци недаду ближе од четврт сата томе шанцу прићи никоме без разлике сем аскеру, који одатле сам вуче материјал до шанца. Говори се да су топове тако наместили да им само уста вуре и да се неможе ни топ ни војник, кад пуни или пали топ, видити.

Муницију и друге војне погребс непрестано разносе. Турци се живо спремају али су вечно збуњени и невесели и једва чекају да једаред буде.

Друм, који су почели правити од Сјенице амо сада насипају. Даље од Лепојевићског поља к нама нису још почели правити.¹² На Вапи код Крстаца (стара Ђуприја) хоће изнова Ђуприју да праве. Данас су долазили ђумрукције и извршитељ турски из Сјенице и донели једно писмо где се траже покрадена говеда из Турске.

28, 15. 5. 1876, Подпоручик *Дим [ијирије] Стојковић, љивајно.*

У Митровици никакве војске до мало посаде. Хране има много, каже ми један: 3 велике гомиле брашна као три куће и то је под ведрим небом, а одатле сваки дан носе коморције исту кроз Пазар за Босну и Херцеговину. Слагалиште ране за херцеговач [ку] и босанску војску то је Митровица.

Прошле ноћи ишао је неки *Адем сјахија из Пазара са 60 џур [ских] војника* по српским селима поред границе и тражио неко оружје, за које вели да су Турци чули да је са наше стране тамо претурено.

29, 15. 5. 1876, *Борисављевић, № 2220.*

„Г. Р [аде] Гргуровић из Ивањице 27. 4. јавља да је 1 стражар 23. 4. на Одвраћеници погинуо.”

„Начелник рачан [ског] среза 13. 5. јавља да је јуче у Вишеград дошло до 300 товара цебане, а поред ове 7 товара новца и он се носи за град Зворнички.”

„Начел [ник] ужич [ког] окр [уга] 15. 5. јавља да су се на караули Цигљи пушкарари, али без вреда. Јавља још и то да врло често пале куће, колибе, сена и све остало.”¹³

30, 18. 5. [18]76, *Борисављевић, № 2427, дейеша.*

Начел [ник] срес [ки] из Чајетине јавља да је у Новој Вароши образована чета својевољ [аца] од 200 Турака и 11 Срба с намером да краде и узнемирава.

31, 19. 5. 1876, *Борисављевић, № 2500, дейеша.*

Г. Гргуровић јавља да су око 500 Турака између 18 и 19. ов [ог] м [есе]ца ноћу напали на караулу „Ступску чесму”, гди су се готово до зоре били. Вреда никаква. Отерали су 575 ком [ада] ситне стоке. Нађена су на разбојишту 2 метка и много чаурица од острагуша.

32, 23. 5. [18]76, *Подпоручик Д [имијирије] Стојковић, № 89, дейеша.*

Буљукбаша са Бањске јавља да је са поуздане стране сазнао да у Грабу, селу у Турској, 2 сата од границе, има сакупљени 1500 турски башибозука, а намера им је да пљачкају.

12. Д. Петровић, и. д. стр. 158, забележио је да се прва вест добијена преко телеграфисте Ранка Аранђеловића односила на почетак градње пута од Сјенице на Јавор.

13. Н. Живковић, и. д. стр. 176, објавио је извештај начелника среза златиборског од 24. маја 1876. о борби код карауле Цигле.

33, 24. 4. [18]76, *Начел [ник] сшуденич [ки] П [еџар] Појовић, ѿверљиво № 56, дейџа.*

Рапорт са Грмичка гласи да су синоћ Турци ударили на бусак Грмичка, пушкарли се мало, па се вратили. Чује се да ће 800 башибозука ударити на Грмичак или Бањску, барутану на Рудну срушити па се вратити.

34, 25. 5. [18]76, *Инж [ејеријски] ѿручник Д [раџомир] Вучковић,¹⁴ званично с Рицке.*

Догађај који се сада налази на караули бркушкој није од велике важности. Њих неколицина башибозука покушавали су напад на Грмичак, но без успеха и последица. Код Сјенице на Дуџој Пољани има нешто башибозука али без никаквс отворене намере.

35, 26. 5. [18]76, *Борисављевић, № 2513.*

Извешће: Г. Гргуровић 18. ов [ог] м [есеца] јавља да се између 16 и 17. ов [ог] подигла једна чета из Васиљевића и Ерчега до 50 људи, те пређу исте ноћи с оне стране и нападну један тур [ски] тор, лево од Кладнице код Борова гди су 6-7 чадора турски, па их дочекају и убију Јована Савковића и Милића Јездимировића оба из Ерчега.

С Јавора 19. о [вог] м [есеца] јављају ми са Ступске чесме (види под 31).

Рисџа Илић Пећанин из Сјенице, који је 12. о [вог] м [есеца] пребегао у Ивањицу са 5 чељади и 2 слуге, један од најбогатији и најугледнији Срба онога краја прича следеће: „У Сјеници има: 20 брдски топова; 6 пољски пито 4 коња вуку, 2 велика топа у граду; од 6 пољ [ских] 2 су у шанцу, а 4 у пољу спремни за вучење.

Војске има 5 ѿабора ѿо 600 људи, било је у почет [ку] ов [ог] м [есеца]. У болници било је онда 634. У Новом Пазару било је 2 табора. Од Сјенице до Вишеграда по свим стражама по свој граници 3 табора, разумевајући Вишеград и Нову Варош. Коморе је било од зимус 2.000 коња, од којих су до сада 1.000 крелали. Зимус на тој линији умрло 2.000 аскера, а прошло је у Босну и Ерцеговину од 27. августа пр [ошле] год [ине] па до данас 37 табора. Од ових табора прелазе ноћу понека одељења од вароши до вароши, као да су нова одељења и са тим замећу траг. Неки дан прошла су 4 буљука (чете) од 55-85 људи па су пустили глас да су 4 табора прошла. 22. априла ове год [ине] убише се 3 ѿурска официри у Сјеници, 1 у чадору, а 2 у хану, зато што нису имали ништа да троше и трошка својим фамилијама да пошљу. Ни официри ни низами нису за 9 месеци ѿримили ѿлашју.”

Прото Јефта¹⁵ из Бабиња прича: „Раји је узимано до сада 8 ока, па су им попустили те узели 10 оку; потом пошто су покупили 10 оку, сад опет узели 8 оку. Власт је турска пролетос објавила да ће Србима и Турцима давати жито на кућу по 50 ока на зајам на сто десет – пошто се сад променио султан наређено је да одма плате сваку оку по 2 [роша] што су узели за рану. Многе Србе апсе из подозрења да код њи долазе ускоци. Ко има пара он се одкупи па бега одма у Србију.

Од ових дана учестала су прелажења у Србији из Босне и Херцеговине у гомилама од 20–30 душа. Између њих који су за оружје примају се у добровољце. Узрок је бегашу нерадња и глад. Све ове позивају Турци натраг, ослобађају их 7 год [ина] од дацџа, али бадава – несмеду ићи.

36, 2. 6. [18]76, *Борисављевић, службено.*

Са Јавора вест: Пре 3 дана био је отишао Командар-паша из Сјенице у Нову Варош па је се опет вратио у Сјеницу и јуче је отишао у Нови Пазар.

14. В. Белић, „Вучковић Драгомир”, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, књ. I, Загреб, 1929, стр. 446.

15. Прота Јефто Поповић.

37, 3. 6. [18]76, *Подјоручик Грџуровић с Јавора.*

Још од прошле године била су 2 тур [ска] чадора на путу јаворско-сјеничком и то близу Кладнице. Но јутрос их има 6 чадора и почели су правити данас у 9 сати шанац код истог пута и то ближе 1 пушкомет него што су им чадори. Овај шанац далеко је од Јавора три четврт сата, а на њему раде до 150 људи, колико се је могло распознасти.

38, 3. 6. [18]76. год, *Подјоручик Грџуровић с Јавора.*

У шанцу за који сам данас јавио подигоше Турци овог часа чадоре и то до 25, уколико је се могло видети с Јавора. Нисам се известио дал су ови Турци дошли из Кладнице или из Сјенице.

39, 3. 6. 1876, *Кајетан Варјачић¹⁶ с Рацке № 124.*

Дознали смо да је у прошлу недељу отишло 800, а у уторник 500 башибозука из Пазара на Копаоник са намером да ударе на нашу границу и то: онда кад пушка пукне на Копаонику онда да нападне на Грмичак са Сјенице.

40, 4. 6. 1876. *Борисављевић, № 3066, дејеша.*

Јавља да је од начел [ника] среског добио вест да има много турске војске код Тијића дућана спрам „Црвених стена” и намеравају кроз 4-5 дана нападати. У Малом Зворнику нема никога, све је исељено. Ово тврди један онамошњи човек.

41, 4. 6. 1876, *Подјоручик Грџуровић, дејеша.*

Јавља да је дознао да су оно Турци, што су се ушанчили на путу јаворско-сјеничком, дошли из Сјенице и да их има 3 буљука; да су донели пионир[ске] алате да продуже прављење пута к Јавору, који су оправили до Лепојевића још пре, али још нису почели радити. Стару њуприју на Вапи оправљају. Говори се да ће да праве пут од Сјенице испод Дубиња, а исто тако и њуприју, а да ће њуприју продужити до Васиљевића. Дознао сам да се башибозук спрема да удари на Васиљевиће и Ерчеге.

Оружје и муниција транспортују целог дана из Сјенице у Нову Варош, а одагле у Босну. Пушке су све саме кремењаре „Шоце”.

42, 5. 6. 1876, *Варјачић, дејешом № 125 с Рацке.*

Јавља да је јуче било пушкарања на Грмичку између наших стражара и 30 башибозука, који пређоше да наше стражаре похватају, но без икаква вреда.

43, 5. 6. [18]76. год., *Подјоручик Грџуровић с Јавора.*

Водник коњич [ки] Милан Пурић, који је на Крњачи, јавио ми је да је јуче дошао један табор турске војске из Сјенице у Нови Пазар и станује код Цмиљеваца под чадорима, где чувају барут, који је ту смештен. Цмиљевац је удаљен за 2 сата од границе. Војска не придолази ниодкуд.

44, 6. 6. 1876, *Борисављевић, № 2513 њисмом.*

Извешће: За прву тач [ку] читати тек [ући] бр [ој] 35. Даље г. Борђе Евгенијевић брзојавник с Мокре горе јавља да је стање турске војске и њихових гранич [них] стражара у кадилуку вишеград [ском] следеће:

Од „Мацута” на тур [ској] страни дуж целе суве границе има 240 стражара. Осим овога код „Стоца” и у „Будимлији” један буљук редифа од 140 људи. Наоружани синдеровим пушкама.

У Вишеграду има под 45 великих чадора до 400 башибозука са кремсаџама и 1 чета редифа, која ради на опкопима спрам вишегр [адске] њуприје. Да толико људи има тврди тим што се за целу посаду вишеградску као и за страже граничне у вишегр [адској] околини од Мацута па до Дрине издаје дневно до 1200 лебова.

16. Јован Варјачић, Вечерње новости бр. 56, Београд 25. фебруар 1901.

Даље, начел [ник] рач [анског] среза актом од 1. јуна јавља ми да је од пограничних буљукбаша чуо да је пре 10 дана дошло у Вишеград 1.000 Анадолаца и сместили се око Вишеграда под чадоре, који се виде и којих има око 120. У исто време да је прошло 3 табора Анадолаца за Сарајево. Даље у Семећу више Вишеграда има до 500 коњаника. Више Омерачића наспрам наше карауле „Плоче” разапето је до 20 чадора и говори се да су башибозуци. Из сребреничког кадилука кренуо се сав башибозук за Вишеград, а у Сребреници дошло је и улогорило се у Дугоме пољу више наше скеле до 1.700 Турака Черкеза. Телеграфским путем пре два дана дошла је заповест од везира из Сарајева да се граница добро чува, јер су дознали да наше војске има у Крмним на 40.000. Чауш заједнички говорио је буљукбаша Вучећи Јелисавчићу: „Немојте ви ништа сумњати од нас и знајте да још за год [ину] дана вама рата бити неће, а ми смо учинили шта смо хтели и цара, који је био обећао дати Србији Босну збацили смо, а узели онога с којим ћемо нашу веру одржати, а кад година прође онда се надајте рату.”

45, 6. 6. 1876, *Борисављевић, № 3184, дејница.*

Начел [ник] рач [анског] среза јавља ми да се башибозуци крећу од сребреничког кадилука к Вишеграду. Пориче се да има много војске наспрам „Црвених стена”.

46, 4. 6. 1876, *Кайеџан Илијћ уз извешће са Јавора.*

Војници турски, који су зимовали на Штиткову и о којима сам јавио отишли су и оставили камене опкопе, а између 31 и 1. ов[ог] м[есеца] вратили се и опет отишли са великом пуцавом на остављене шанчеве. Од кмета лепојевићког дознао сам да у Сјеници има 7 табора по 600. Пре су имали 6 челичних топова и 6 брдских, сад им је дошло 6 пољ[ских] топова. Шанац је на „Дубињу” четвртаст и на левој је страни Вапе и ужасно простран и кажу да се унутра праве неке зграде. У Сјеници последња неколика четвртка толико је хране донешено да се може у великој количини купити по 30 пара ока. Цебане имаде пунс 2 цамије и то за спредњаче. Издато је некаквих 6 кола пиштоља сѣлац [има] турским по граници. Батаљон, који је био на Лупоглаву вратио се јер је свршио копање пута.¹⁷

47, 7. 6. 1876, *Кайеџан Варјачић с Рацке, њисмо.*

Углавном објашњава депешу под бр[ојем] 44 од 5. ов[ог] м[есеца] № 125 и каже: „Обилазећи са подпор [учником] Стојковићем и Николићем и срез [ким] начелничком границу дођем на Грмичак и ту ми буљукбаша са бусака рече да је око 30 башибозука прешло на нашу страну, сакрили се у једну долину и шуму те чекају да похватају стражаре и покваре бусак. Но то нису могли учинити пошто ја сакуним људе из оближњих села и стражаре са суседних караула, па кад се једна двајестина покупи, наредим да их нападну и после малог пушкарања башибозук почне бегати. Нико од наших није повређен, а од њихових више њих.

Почем сам од многих људи извештен да око наше границе нема никога то сам наредио да се чете јошаничког среза распусте као и ова чета на Рудну. Ове сам пак чете сакупио прсма извешћу с оне стране, а према депеши од 5. о[вог] м[есеца] № 125.

48, 7. 6. 1876, *Кайеџан Варјачић с Рацке њисмом № 132, њовер [љиво].*

Дознао сам да има у Пазару низама 2 батаљона, од којих један је растурен по стражарама, а други станује у Пазару. Башибозука нема у великом броју већ свега око 100 људи и ови у мањим гомилицама крстаре око границе. Затим има нешто мало Арнаута из оближњих села. Сви башибозуци добијају по 1 оку леба дневно и то уредно. Сви су добили спредњаче и сваки по 100 фишека. Леб се меси у Пазару и носи у Сјеницу. У Сјеници веле да нема више од 6 табора низама и нешто башибозука у сјеничком

17. Д. Петровић, н. д. стр. 158. О стању у Сјеници трговац Никола Шаранац јавио је у првом писму 6. јуна 1876.

пољу. Засад се понајвише задржавају у Сјеници и Црногорској међи. Муниција је још давно прошла кроз Пазар и то око 30 натоварених коња отишло је у Сјеницу. Кажу да су ђулета за глатке топове, а од ових није ништа у Пазару задржато. *Тојова у Пазару има 40.* Један богати *џрџовац Србин по имену Сјеван*, неки старешина у меџлису, кога је некад српска влада употребљ [авала] за растурање неких књига у Турској рече ми ово: „Кад оно паша из Сјенице дође у Пазар он сакупи све великаше и владику као и самог овог Стевана и рече им: „Е сад је Србија добро учинила, збацила Милана и наместила на владу Карађорђевића Петра. Милан није хтео да се повинује нашем цару, а Карађорђевић то је поштен и ваљан човек. Он поштује нашег цара и тако сад ће за нас добро бити.”

49, 8. 6. 1876, *Кајџиан Варјачић с Рашке, № 1380.*

Чујем да се скупило на Рогозну око 150 Арнаута башибозука, а купе се једнако из оближњих села око Пазара. Исто се тако вечерас видело око 100 Арнауга на Голици.

50, 8. 6. 1876, *Грђуровић с Јавора.*

На граници ништа новог немам да вам јавим.

(АВИИ, п. 1, к. 3, ф. 1, бр. 1)

RECUEIL DE RAPPORTS ENVOYÉS DE LA FRONTIÈRE PAR LA DIVISION DE LA MORAVA OCCIDENTALE EN 1876

A l'état major de la Division de la Morava Occidentale qui se trouvait à Tchatchak, les informations du service de renseignements à la veille de la Première guerre serbo-turque ont été réunies dans „Le recueil des rapports envoyés de la frontière en 1876”. Il contient 50 documents, dont le texte a été reproduit intégralement ou donné sous forme d'amples résumés. Les rapports arrivaient de trois endroits: de Rascie (15), du Javor (8) et d'Oujitzé (27) et renfermaient des détails sur les incidents de frontière, sur les mouvements des troupes, sur le transport des armements et le train des équipages, ainsi que sur le génie militaire turc entre le 16 avril et le 20 juin 1876.

Radivoje BOJOVIĆ